

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 28ην ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1969
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΕΟΡΤΗΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΘΟΥΣΑΝ ΤΕΛΕΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ
ΜΑΡΙΑΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ - ΔΕΛΙΒΑΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΔΡΑΝ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ

ΠΡΟΤΑΣΣΕΤΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΡΕΛΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1969

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΤΗΝ 28^η ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1969
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΘΝΙΚΗΝ ΕΟΡΤΗΝ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΘΟΥΣΑΝ ΤΕΛΕΤΩΝ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΥΠΟ
ΜΑΡΙΑΣ ΝΕΓΡΕΠΟΝΤΗ - ΔΕΛΙΒΑΝΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΔΡΑΝ ΤΗΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΛΥΣΕΩΣ

ΠΡΟΤΑΣΣΕΤΑΙ ΕΙΣΗΓΗΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΡΟΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΑΡΕΛΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1969

Κύριοι Ἐκπρόσωποι τῶν Πολιτικῶν καὶ Στρατιωτικῶν ἀρχῶν,
Κύριε Κυβερνητικὲ Ἐπίτροπε, Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίαι καὶ Κύριοι,
Ἄγαπητοί Φοιτηταὶ καὶ Φοιτήτρια.

Ἐορτάζομεν κατὰ τὴν αύριαν ἡμέραν, πρῶτον τὴν μιήμην τοῦ πολιούχου τῆς πόλεώς μας, τοῦ Μεγαλομάρτυρος Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου.

Ο Ἀγιος Δημήτριος γένος, ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας τῆς Θεσσαλονίκης ἔτυχε κατ' ἔξοχὴν στρατιωτικῆς ἀνατροφῆς καὶ μορφώσεως διακρίθεις δχι μόνον διὰ τὰ πολεμικά του κατορθώματα ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πνευματικήν καὶ φυγικήν του καλλιέργειαν.

Ο μαρτυρικὸς καὶ ἡρωϊκὸς του θάνατος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν πολεμικήν του ἀρετὴν συνετέλεσαν, ὥστε δ Ἀγιος Δημήτριος νὰ ἀνακηρυχθῇ πολιούχος καὶ πρωτάτης τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐορτάζομεν ἐπίσης αὔριον τὴν 57ην ἐπέτειον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πόλεώς μας ἀπὸ τὸν ζυγὸν πέντε αἰώνων τῆς δόλιοτε Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Τὴν 28ην Ὁκτωβρίου τοῦ 1912 δ ἔδοξος Ἑλληνικὲς Στρατὸς μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τὴν διορατικότητα καὶ ίδιοφυτεῖν τοῦ τότε Πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου καὶ τὴν στρατηγικὴν ἰκανότητα τοῦ τότε Διαδόχου Κωνσταντίνου εἰσήρχετο Ἐλευθερωτὴς εἰς τὴν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐορτάζομεν τέλος μετὰ τρεῖς ἡμέρας τὴν 29ην ἐπέτειον τοῦ θρυλικοῦ «ΟΧΙ».

Τὴν 3ην ὡραν πρωινὴν τῆς 28ης Ὁκτωβρίου τοῦ 1940 ἔνας μεγάλος ἀριθμητικῶς στρατός, ἐπετέθη, ὑπούλως καὶ ἀιάνδρως κατὰ τοῦ μικροῦ ἀριθμητικῶς, μεγάλου δρμῶς κατὰ τὴν ἀνθρείαν, τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν αὐτοθυσίαν Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ.

Καὶ τότε δλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, ἔμεινεν ἐμβρόντητος πρὸ τοῦ συντελεσθέντος θαύματος.

Μία δρᾶξ ἀνθρώπων, ἡ ὅποια ἐνεπιέστο ἀπὸ τὰ ὑψηλὰ ἴδαινακά τοῦ ἡρωισμοῦ, τῆς αὐταπαρνήσεως, τῆς στρατιωτικῆς τιμῆς καὶ τῆς ἐλευθερίας κατώρθωσεν δχι μόνον νὰ ἀναχαιτίσῃ ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπωθήσῃ ἔναν πολυαριθμότερον ἀλλὰ χωρὶς ἴδαινακά στρατόν.

Κυρίες και Κόριοι,

Αι μεγαλειώδεις νίκαι τῶν νικηφόρων πολέμων 1912-13 και τὸ θαῦμα τοῦ 1940, τὰ Ιστορικά αύτὰ γεγονότα τῶν δποίων τὴν ἐπέτειον ὑποτάξομεν σήμερον, καθὼς και τὰ ἀιαρίθμητα κατορθώματα τῆς ὑπερτρισχυλετοῦς Ιστορίας μας ἐπετεύχθησαν τότε μόνον, δταν ὁ Ἑλληνικὸς Λαός εὑρέθη ἡνωμένος, συσπειρωμένος και ἔχων ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ἡγεσίαν του.

Κατ' ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου ἡ Καθηγήτρια τῆς Σχολῆς κ. Μαρία Νεγρεπόντη-Δελιβάνη θὰ ἐκφωνήσῃ τὸν πανηγυρικὸν τῆς ἡμέρας μὲ θέμα:

«Ἡ παιδεία εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας». «Ἡ συνάδελφος κ. Δελιβάνη παρακαλεῖται δπως ἀνέλθῃ εἰς τὸ βῆμα.

Κύριοι Ἐκπρόσωποι τῶν Πολετικῶν καὶ Στρατιωτικῶν ἀρχῶν,
Κύριε Κοσμῆτορ, Κύριε Κυβερνητικὲ Ἐπίτροπε,
Κύριοι Καθηγηταῖ, Κύριοι Συνάδελφοι,
Κυρίαι καὶ Κύριοι,
Ἄγαπητοι Φοιτήτραι.

Ἄνατέλλουν καὶ πόλιν αἱ λαμπραὶ ἐπέτειοι τοῦ ἔθνους, αἱ ὅποιαι μᾶς κάνουν νὰ συνειδητοποιήσωμεν δι' ἄλλην μίαν φοράν τὴν ἀσύγχριτον δέξιαν τῆς ἐλευθερίας.

Εἰς τὴν γῆν τῶν προγόνων μας, τὴν πατρίδα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κυματίζει ἀπὸ δύκρου εἰς δύκρον ἡ κυανόλευκος καὶ ἥχον οἱ κάδωνες διὰ τὴν ἐφτῆν τοῦ πολιούχου Ἅγιου Δημητρίου ἀλλὰ καὶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἡμέρας τῆς ἀπελευθερώσεως, πρὶν ἀπὸ 57 ἑτη. Ἡ Θεσσαλονίκη, δευτέρα πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους, σπουδαιότατος πόλος οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας, κοιτίς πολιτισμοῦ καὶ λαμπρὸν πνευματικὸν κέντρον εἶναι πλέον ἐλευθέρα.

Οἱ ἑτήσιοι πανηγυρικὸι ἕορτασμὸι εἰς μνῆμην τοῦ Ἅγιου Δημητρίου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν ἔχει ὁσὲς σκοπὸν νὰ μᾶς ὑπενθυμίζῃ πάντοτε τὰς αἰματηρὰς θυσίας τῶν πατέρων μας, αἱ ὅποιαι μᾶς ἔγάρισαν τὸ ἀτίκητον δῶρον τῆς ἐλευθερίας· νὰ διατηρῇ δισβεστον εἰς τὰς ψυχὰς μας τὴν πίστιν εἰς τὰ πεπρωμένα τοῦ ἔθνους μας, καὶ τὴν προσῆλωσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἱδεύδη, ἡ ὅποια παρέμεινεν ἀναλλοίωτος διὰ μέσου τῶν σκοτεινῶν αἰώνων τῆς τουρκοκρατίας. Δι' ἡμᾶς σήμερον εἶναι φυσικὸν νὰ είμεθα "Ἐλληνες καὶ ὑπερήφανοι διὰ τὴν γενέαν μας. Διὸ τοὺς προγόνους μας δόμως, οἱ ὅποιοι ἔγεννήθησαν καὶ ἔζησαν εἰς τὴν Ιστορικὴν αὐτὴν γωνίαν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τὴν Μακεδονίαν, μεταξὺ τῶν ἑτῶν 1387 - 1912¹" ἡ ἐμμονος προσῆλωσις εἰς τὴν δρθεόδοξην πίστιν, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ εἰς τὴν Ιστορίαν τοῦ ἔθνους ἀπετέλει πράγματι ἡρωέσμον. Άι περίλαμπροι νύκαι τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τοὺς βαλκανικοὺς ἀγῶνας, αἱ ὅποιαι ἀπέδωσαν εἰς τὴν "Ἐλλάδα τὴν Μακεδονίαν, ὑπῆρξαν τὸ ἐπιστέγασμα τῆς πείσμονος διατηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς συνεδρήσεως τῶν κατοίκων τῆς, καθ' ὃν τὸ ἀτέρμον διάστημα τῆς τουρκοκρατίας. Ἀκριβῶς ἡ συνείδησις αὐτῇ διετήρησε τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας καὶ

1. "Ὀρ. Α.Ε. Βακαλοπούλου, 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας, 1354 - 1833, Θεσσαλονίκη 1969, Α καὶ Β σελ. 11-71.

έξηροφέλιος τὴν ζωτικότητα καὶ ὑπεροχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου διὰ μέσου τῶν ἐκατονταετηρίδων². «Μὲ εἰπαν» γράφει χαρακτηριστικάς ὁ Γάλλος δημοσιογράφος καὶ μέγας Φιλέλλην Michel Paillardès³ «ὅτι μόνον Σλαύους θέλω εὑρεῖ ἐν Μακεδονίᾳ». Ἐν τούτοις, εἰς δὲ σχεδὸν τὰ διαιρέσιματα εἴρον ἀνθρώπους, οἵτινες θήνησκον, διανεράζοντες δι' διλων τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ διὰ φωνῆς διατόρου: Εἶμεντας Ἑλλήνες, Ζῆτω ἡ Ἑλλάς. «Εκαπτος λίθος κάβ» δύδην διηγεῖτο τὰ παθήματα τῶν Ἑλλήνων. Μεζ' ὀλίγον ἀπειράριθμα φάσματα παρουσιάζονται πρὸ τῆς διόδου μας διὰ μέσου τῶν πεδιάδων, τῶν κοιλάδων, λόφων, δύνην τοῦ Ἀξιοῦ, πλευρῶν τοῦ Περίπου, ὑπωρειῶν τοῦ Ὄλυμπου, κατὰ μῆκος τῶν λεμνῶν, ἐπὶ τοῦ Βαρνοῦντος, τῶν πτυχῶν τῶν Μαλεσίων, ἐπὶ τῶν δύνην τοῦ Στρυμόνος, καὶ τοῦ Ἀλιάριου καὶ ἥρουν μίλαν τρομεράν διαιρατόρηστον. Εἶμεντας Ἑλλήνες, ἐκραύγαζον τὰ φάσματα καὶ ἐπειδὴ ἐπεμέναμεν νὰ μείνωμεν Ἑλλήνες, διὰ τοῦτο ἐκέσαμεν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν δαλοφόνων! Ἐν Ναούσῃ τρεῖς χιλιάδες σκελετοὶ θέλουσιν ἔξελθη ἐκ τοῦ τάφου, ἵνα μοι διαταλήσωσιν, διτὶ οἱ Ἑλλήνες ἐσφάγγησαν διὰ τοῦ γιαταγανού. Αἱ τεμνεῶτες οὐδέποτε φεύδονται, πρέπει νὰ τὸ πιστεύσωμεν. Αφήσωμεν κατὰ μέρος τὰς ἔμνολογικάς καὶ γλωσσολογικάς θεωρίας. Τὸ οὐσιῶδες καὶ ἔξιστημείωτον είναι διτὶ πάντες οἱ Μακεδόνες προτιμῶσι νὰ σταυρωθῶσι μᾶλλον, παρὰ νὰ στρέψωσι τὰ νάτα πρὸς τὴν Ἑλλάδαν». Ἐπίσης ὁ Ἰωάννης Καλοστύπης⁴ γράφει ἐπιγραφικατικῶς τὰ διεύλουθα: «Τὸ γρανιτικὸν οἰκοδόμημα τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ Ἑλληνισμοῦ διεσπαλεύθη μὲν ὑπὸ τοὺς ἐπαλλήλους στεισμοὺς τοῦ βαρβαρικοῦ ἔρχελάδου, δὲλλα δὲν κατέκεσεν οὐδὲ δύτεν διεκλόνησε τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον ἢ φοβερὰ δέξια ἀντολῶν σύρραξις τῶν Τούρκων καὶ δέρφος σιδηρᾶς δουλοσύνης ἐπεσκίασε τὰς χώρας τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης. Ἐθαυμάσαμεν τὴν ἀντοχὴν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιδρομῶν βαρβαροφόρων λαῶν, ἥδη θὰ θυμάσαμεν τὴν φιλομουσίαν αὐτῆς, ἥτις καὶ ἐν τῇ νῦν πολιτικῇ αὐτῆς θέσει οὗτως ἀκμαῖα διατελεῖ, διστε ἡ ἐντεῦθεν δικτινοβολή ἀμιλλάται πρὸς τὴν ἄγριων καὶ ἀδένατον αἰγλῶν τῶν καλλίστων ἐποχῶν τῆς Μακεδονίας. Οἱ ἔθνεις βίος, ἐν τῇ φύσει καὶ θέσει κρατίστη χώρα, ἀποκορυφοῦται ἐν τῇ παιδείᾳ, πρὸς ἣν περικαλλεστάτους θρυσσεν βαριούς, τοσούτους τὸ πλήθος καὶ τοιούτους τὴν ἀξίαν, διστε ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Μακεδονίαν ἔνος αἰσθάνεται διτὶ εὐρίσκεται εἰς τὴν χώραν ἣν φαστεν αἱ Μοῦσαι καὶ ἐλάμπρυνεν ἡ φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους».

2. "Ορ. Γεωργίου Χατζηρραφικοῦ, Σκέψεις καὶ Ἐντυπώσεις ἐκ Περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905-1906), Θεσσαλονίκη 1926, 2α Ἑκδοσις, σελ. 174 καὶ ἄπ.

3. "Ορ. Ἀγγελική Β. Μεταλλινοῦ, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μακεδονίας, 1600-1900 Τόμος Δ, Θεσσαλονίκη 1941, σελ. 41.

4. Μακεδονία, ἥτοι μελέτη οἰκονομολογική, γεωγραφική, Ιστορική καὶ ἔθνολογική, "Α-θήναι 1886, σελ. 55, 56.

Τελοῦντες σήμερον τὸ ἀπλοῦν αὐτὸ μυημόσινον ὑπὲρ τῶν ἡρωϊκῶν μας προγόνων, αὐτῶν ποὺ μᾶς εἶναι γνωστοὶ διότι ἔμειναν εἰς τὴν Ιστορίαν ἀλλὰ καὶ δικαὶον τῶν ἄλλων, οἱ ὅποιοι ἥλθον καὶ ἀπῆλθον ἀγνωστοὶ καὶ κατατρεγμένοι, ἀλλὰ πάντοτε Ἐλλήνες, ἀδιαφόρως τοῦ ἐδύνατον ἀπεκαλοῦντο Γραικοὶ ή Ρωμιοί⁵, θὰ ἡτο σκόπιμον νὰ ἀνατρέξουμεν εἰς τὴν παιδείαν, κατά τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας, ἀνατριχίζοντες εἰς αὐτὴν τὸν σπουδαιότερον παράγοντα διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἐλληνικῆς συνειδήσεως τῶν Ἐλλήνων τῆς Μακεδονίας.

Ο δεσμὸς μεταξὺ παιδείας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεώς ὑφίσταται πάντοτε ὑπὸ τὴν ἔννοιαν διτὶ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ καταστοῦν συγχεκριμένα τὰ ἐθνικά Ἰδεανικά, εἰς τὰ ὅποια πιστεύομεν καὶ ἐνδεχομένως καλούμενα νὰ θυσιάσωμεν καὶ τὴν ζωήν μας ἀκόμη ὑπὲρ αὐτῶν. Πλὴν δημοκ., εἶναι ἀδιαμφισβήτητον διτὶ ὁ δεσμὸς οὗτος εἶναι, ἐκ τῶν πραγμάτων, ἐντονότερος, εἰς περιόδους ἀνωμάλους, κατὰ τὰς διπολίας διεξάγεται ξέωθεν ἀγόνων καταπατήσεως καὶ ἔξαρσησεως τῶν Ἰδεανικῶν αὐτῶν.

Ἄς ἀρήσωμεν τὸν νοῦν καὶ τὴν φυχὴν νὰ φτερουγίσουμεν εἰς τὸ θλιβερὸν παρελθόν τῆς Τουρκοκρατίας. "Ἄς λησμονήσωμεν, ἐπ' ὅλιγον τὰ θευμάτια κτίρια τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, δπου κατ' ἔτος 26.000 καὶ πλέον σπουδασταὶ τῆς Μακεδονίας καὶ Θράσης, ἐλεύθεροι καὶ ἀπερίσπαστοι οἰασδήποτε ὑλικῆς ἕργωνται νὰ μορφωθοῦν μὲ τὰ ἐλληνοχριστιανικά ἴδεοδη. "Ἄς ἀπωλέσωμεν ἐπ' ὅλιγον τὴν συνείδησιν τῶν λαμπρῶν ἐπιτευγμάτων καὶ τῶν συνεχιζομένων ἀδκινῶν περισπάθειῶν εἰς διλας τὰς κλίμακας τῆς ἐθνικῆς μας παιδείας καὶ ἀς στραφώμεν μὲ τύλαθειαν καὶ συγκίνησιν εἰς τὴν παιδείαν τῆς Μακεδονίας, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας.

Εἰς τὴν στοιχειώδη αὐτὴν ἀποκαλεσμένην ἡ ὅποια μὲ στερήσεις καὶ ἀπεριγράπτους θυσίας κατάρθωσεν ἐπὶ αἰώνας ἀλογάληρους νὰ διετηρήσῃ ἐλληνικάς τὰς φυχὰς τῶν προγόνων μας. Εἰς τὴν παιδείαν τῆς Μακεδονίας, ἡ ὅποια ἀπετέλει, ἐπὶ ἐκατονταετηρίδας, τὴν πλέον πείσμονα καὶ ἀποτελεσματικὴν ἀντίστοιχον εἰς τὴν προσπάθειαν ἔξαρσησεως τοῦ ἐλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας. Εἰς αὐτὴν τὴν παιδείαν, ἡ ὅποια ἐκαλλιέργει ἐπὶ αἰώνας ἡρέμως τὴν ἐπιθυμίαν δι' ἀνεξαρτησίαν ἀλλὰ δταν ἥλθεν ἡ κατάλληλος στιγμὴ ἥξενεις νὰ κατευθύνῃ τοὺς ὑποδούλους, ὡς ἐν σῶμα καὶ μία φυχὴ πρός τὴν ὁδὸν τῶν λαμπρῶν ἐπιτευγμάτων των. "Οταν ἔρθονται ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Μακεδονίας, τὸν ἐλληνικὸν στρατὸν ὑπεδέχθησαν χιλιάδες κυανόλευκοι, αἱ ὅποιαι ἐκυμάτιζον ὑπερηφάνως εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς Μακεδονίας· ἡτοιμάζοντο κρυφοίων, ὑπὸ τὴν ἐνθουσιώδη καθιδήγησιν τῶν διδασκάλων καὶ ἐφυλάσσοντο μὲ συγκί-

5. "Ορ. Κ.Χ. Γρέλλιος, Ελλασσονήσι Παιδεία καὶ Ἐθνικός Βίος (1453-1821), Λόγιος Ἑκρινηθεὶς τὴν 25ην Μαρτίου 1967 εἰς τὸ 'Αριστοτελεῖον Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, 1967, σελ. 24.

νησιών άλλα και μὲ τὴν βεβαιότητα, τὰ τελευταῖα ἔτη, δις συντόμως θά ἔχρησι-
μοποιοῦντο.

‘Η κατάστασις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ στατιστι-
κῆς ἀπόφεως, ἐμφανίζεται τὸ 1907, ὡς ἀκολούθως⁶: τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ἀνέρ-
χονται εἰς 1022, οἱ καθηγηταὶ, διδάσκαλοι και διδασκάλισσαι εἰς 1565 και οἱ
Ἐλληνες μαθηταὶ και μαθήτριαι εἰς 63.782. ‘Αντιθέτως οἱ Βουλγαροὶ τὸ ίδιον
ἔτος ἔχουν μόνον 561 σχολεῖα, 873 διδασκάλους και 18.311 μαθητὰς και μα-
θητρίας. ‘Η ὑπεροχὴ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, ἐπὶ τῆς βουλγαρικῆς εἶναι κατα-
φανής. ‘Ο γενικὸς πρόξενος τῆς ‘Αγγλίας εἰς τὴν Θεσσαλονίκην Blunt παρατη-
ρεῖ⁷ δις ή σημασία τῶν περισσοτέρων Βουλγαρικῶν σχολείων εἰς τὴν Μακεδο-
νίαν εἶναι μηδαμινὴ διότι ταῦτα συντηροῦνται ἐκ τῶν πέμπομένων χρημάτων ἐκ
Βουλγαρίας και Ρωσίας. Οἱ ἐμπορικοὶ πράκτορες τῆς Βουλγαρίας εἶναι, ἐκ τῶν
πραγμάτων ὑποχρεωμένοι νὰ δεχθοῦν τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἐλλήνων εἰς τὸν τομέα
τῆς παιδείας. Συγχρόνως δμως καταβάλλουν προσπάθειαν, οὐχὶ ἐπιτυχῆ, διὰ νὰ
διεκπιλογήσουν τὴν μειονεκτικὴν θέσιν των ἀπέναντι τῶν Ἐλλήνων. ‘Ισχυρί-
ζονται δηλαδὴ δις ή ὑπεροχὴ αὗτη εἶναι τὸ φυσικὸν ἐπακόλουθον τῆς ἐλληνικῆς
προπαγάνδας, ή δποια εἶναι παλαιοτέρα τῆς βουλγαρικῆς. Πῶς δμως εἶναι δυ-
νατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ σοβαρῶς δις ή διάδοσις τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, εἰς τὴν
Μακεδονίαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ὀφείλετο εἰς προπαγάνδαν,
ὅταν εἶναι γνωστὸν δις τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ιδρύονται και λειτουργοῦν χάρις εἰς
τὴν ίδιωτικὴν πρωτοβουλίαν; Πρὸς τοῦτο, εἶναι ἀξιον προσοχῆς τὸ κατωτέρω
ἀπόστασμα τοῦ V. Bérard⁸: «‘Οτας ἐκτιμήσῃ τις, τὴν δίλην ἀξίαν τοῦ ἔργου,
δέον νὰ γνωρίσῃ τοὺς ἀληθεῖς πράκτορας τῆς προπαγάνδας. ‘Η Ἐλευθέρα
‘Ἐλλάς και τὸ Πατριαρχεῖον συντελοῦσιν ἐν μέρει, ἀλλ’ ή συμμετοχὴ αὐτῶν εἶναι
ἐλαχίστη. Κυρίως αἱ Ἕγχωροι Κοινότητες, προσκαλοῦσι και συντηροῦσι τοὺς
ξεῖ ‘Αθηνῶν διδασκάλους. Τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα ιδρυθέντα δι’ ίδιωτικῶν κεφα-
λαίων, λειτουργοῦσι και προσδένουσι διὰ μόνης και μόνης τῆς μερίμνης και τῆς
ἐλευθέρας συνδρομῆς τῶν ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν. Τὰ ίδια τὰ τέκνα τῶν οἰκο-
γενειῶν τούτων, ἀποτελοῦσι τὴν πελατείαν τῶν σχολείων. Συμβαίνει δραγε τὸ
αὐτὸ και εἰς τὰς ἄλλας προπαγάνδας:»

‘Ἄλλα και ή λέξις προπαγάνδα⁹ εἶναι ἀσφαλῶς ἀτυχῆς προκειμένου
νὰ χαρακτηρίσῃ τὰς προσπαθείας τῶν ὑποδούλων ‘Ἐλλήνων νὰ παραμείνουν
‘Ἐλληνες. ‘Ως ὄρθιτα παρατηρεῖ η ‘Αγγελικὴ Μεταλλινοῦ¹⁰: «‘Η λέξις
προπαγάνδα, ἦν και ἄλλοι συγγραφεῖς ἐκ τῶν Εὐρωπαίων μεταχειρίζονται,

6. ‘Ορ. Α.Β. Μεταλλινοῦ, έ.α. Τόμος Δ, σελ. 38-39.

7. Εἰς τὴν Κονῆν Βίβλον τοῦ ἔτους 1889, ἀριθ. 3.

8. Turquie et l’ Hellenisme contemporain, Παρίς, 1896. Μνημονεύεται ὑπὸ τῆς Α.Β.
Μεταλλινοῦ, έ.α. Τόμος 4 σελ. 40.

9. έ.α. Τόμος Δ, σελ. 42.

δὲν ἀρμόζει ποσῶς, προκειμένου περὶ διαδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ πολιτισμοῦ. Διὰ τὰς ἄλλας ἐθνότητας, τὸ ἔργον εἶναι βεβαίως προπαγανθιστικόν. Οἱ λαοὶ οὗτοι παρείσακτοι δύντες, προσπαθοῦσι διὰ θυσιῶν χρηματικῶν καὶ ἀνθρωποθυσιῶν, νὰ εἰσχωρήσωσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τὸν ἐθνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα νὰ μεταβάλλωσι. Οἱ Ἑλληνες δμως ἐν Μακεδονίᾳ εὑρίσκονται ἐν τῇ ίδιᾳ αὐτῶν ἑστίᾳ, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ Ἑλληνικὰ σχολεῖα συντηροῦνται, τὰ μὲν διὰ κληροδοτημάτων Μακεδόνων, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν Ἕγχωρίων αὐτῶν Κοινοτήτων.

Τὰ ἐπὶ μέρους στοιχεῖα τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων εἰς τὰ σπουδαιότερα ἀστικά καὶ κεντρα τῆς Μακεδονίας ἔχουν ὡς ἀκολούθως¹⁰ τὸ ἔτος 1906:

— Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπῆρχον 20 σχολεῖα, 2184 μαθηταί, 1.421 μαθήτριας, 83 διδάσκαλοι καὶ 30 διδασκάλισσαι.

— Εἰς τὸ Μοναστήριον ὑπῆρχεν γυμνάσιον πλήρες μὲ 6 τάξεις, 11 καθηγητὰς καὶ 192 μαθητάς. Ωσάύτως καὶ Παρθεναγωγεῖον μὲ 11 διδασκαλίσσας καὶ 627 μαθητρίας. Ἐπίσης ἀστικὴ σχολὴ ἀρρένων μὲ 6 διδασκάλους καὶ 280 μαθητὰς ὡς καὶ κεντρικὸν νηπιαγωγεῖον μὲ 2 διδασκαλίσσας νηπιαγωγούς καὶ 125 νήπια.

— Εἰς τὰς Σέρρας ἐλειτούργει γυμνάσιον πλήρες ἔξατάξιον μὲ 8 καθηγητὰς καὶ 185 μαθητάς, Παρθεναγωγεῖον μὲ 3 τάξεις γυμνασίου καὶ ἔξατάξιον ἀστικὴν σχολήν, μὲ 3 καθηγητάς, 10 διδασκαλίσσας καὶ 450 μαθητρίας.

— Εἰς τὴν Δράμαν ἐλειτούργει ἀρρεναγωγεῖον μὲ ἑπτά τάξεις, 7 διδασκάλους καὶ 210 μαθητάς, Παρθεναγωγεῖον μὲ 7 τάξεις, 6 διδασκαλίσσας καὶ 190 μαθητρίας, Νηπιαγωγεῖον μὲ 1 διδασκαλίσσαν καὶ 200 νήπια καὶ Σχολὴ Σιδηροδρομικοῦ Σταθμοῦ μὲ 2 τάξεις, 1 διδασκαλίσσαν καὶ 30 μαθητάς καὶ μαθητρίας.

— Εἰς τὴν Καβάλαν ἐλειτούργουν ἀρρεναγωγεῖον μὲ 8 τάξεις, 15 διδασκάλους καὶ 360 μαθητάς, δύο μικρότεραι σχολαί, ὡς παραρτήματα τῆς κεντρικῆς μὲ 290 μαθητάς, Παρθεναγωγεῖον μὲ 6 τάξεις, 11 διδασκαλίσσας καὶ 451 μαθητάς, τρεῖς μικροτέρας σχολαίς θηλέων, ὡς παραρτήματα τοῦ κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου μὲ 151 μαθητρίας.

— Εἰς τὸ Μελένικον, ἐλειτούργουν ἀρρεναγωγεῖον μὲ 9 τάξεις, 8 διδασκάλους καὶ 185 μαθητάς, Παρθεναγωγεῖον μὲ 5 τάξεις, 3 διδασκαλίσσας καὶ 140 μαθητρίας καὶ Μικτὴ Σχολὴ τῆς συνοικίας Ποταμοῦ μὲ 4 τάξεις, 1 διδάσκαλον, 1 διδασκαλίσσαν καὶ 65 μαθητάς.

Ἐπίσης, διὰ νὰ μὴ ἐπεκτεινόμεθα εἰς περισσότερα στατιστικά δεδομένα, ἀναφέρομεν μόνον διὰ ἀξιόλογα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἐλειτούργουν καὶ εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς εἰς τὴν Στρώμνιτον, τὴν Γευγελήν, τὴν Ἐδεσσαν, τὴν Βέροιαν, τὴν Νάουσαν, τὴν Κοζάνην, τὴν Καστοριάν τὴν Σιάτισταν, τὴν Κορυτάν, τὴν Φλώριναν, τὸν Πολύγυρον καὶ τὴν Κλεισούραν.

10. Ὁρ. Γ. Χατζηρριμοκό, Ε.α. σελ. 176 καὶ ἕπ.

Έχ τοῦ ὑψηλοῦ ἀριθμοῦ σχολείων, καθηγητῶν, διδασκάλων καὶ μαθητῶν εἰς διὰ τὸ ἀξιόλογα ἀστικὰ κέντρα τῆς Μακεδονίας συνάγεται καὶ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐλληνικοῦ ἀστικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας.

Άλλα καὶ τὰ σχολεῖα τῆς μακεδονικῆς ὑπαίθρου, τὰ σχολεῖα τῶν χωριῶν, διεδραμάτισαν σπουδαιώτατον ρόλον εἰς τὴν προσπάθειαν διατηρήσεως τῆς ἐλληνικῆς συνειδήσεως τῶν κατοίκων τῆς ὑπαίθρου¹¹. Αἱ Μακεδόνισσαι διδασκάλουσσαι ἔσαν σχεδὸν δλαι ἀπόφροιτοι τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου, τὸ ὄποιον θάρρη τὸ 1845. Νεώταται, δὲν ἄλλων ἐφοδίων πλὴν τοῦ ἀπλοῦ διπλώματος τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου διεσκορπίζοντο εἰς τὴν μακεδονικὴν ὑπαίθρον ἔχουσαι τὴν πλήρη συνειδήσειν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς των. Ἡτοῦ ἀπαραίτητον νὰ πεισθοῦν οἱ γονεῖς νὰ στείλουν τὰ τέσσαρα τῶν εἰς τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, ἕστω καὶ ἐὰν ἀπειλοῦντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἐπρεπε τὰ Ἐλληνόπουλα, μὲ τὰ ἐλάχιστα πρόγματα μέσα, τὰ ὄποια διέθετον τὸ σχολεῖον καὶ ἡ ἐλληνικὴ οἰκογένεια, νὰ διδαχθοῦν τὴν γλῶσσαν, τὴν θρησκείαν, τὰς παραδόσεις, καὶ τὴν Ιστορίαν τῆς πατρίδος των. Ἐπρεπε δημιαὶ παραλλήλως νὰ συνειδητοποιήσουν τὸν δικατάλυτον δεσμόν, ὁ ὄποιος τοὺς συνέδεε μὲ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα καὶ νὰ πληρώσῃ τὰ στίθη των δι πόδος διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας πάση θυσία. Μετὰ τὸ ἔτος 1897 δὲν τὸ τῆς Μακεδόνισσας διδασκαλίστης παύει νὰ είναι ἀποιλειστικός μορφωτικός καὶ καθίσταται περισσότερον ἀγωνιστικός. Ἡ Μακεδόνισσα διδασκάλισσα εἰσέρχεται ἐνσυνειδήτως εἰς τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα, εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ὄποιου πάτρωται νὰ διαδραματίσῃ πρωτεύοντα ἔθνον δρόλον. Πράγματι, αἱ διδασκάλισσαι ὥρκέζοντο εἰς τὴν Μητρόπολιν ἡ ὄποια ἐπεκοινώνει διὰ μαστικῆς διόδου μὲ τὸ Ἐλληνικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης, τὸ ὄποιον ὡς γνωστὸν ἀπετέλει τὸν πυρῆνα τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγῶνος καὶ ἔξεινον διὰ τὴν ὑπαίθρον, φέρουσαι μέτ' αὐτῶν περίστροφον διὰ νὰ προστατεύσουν, ἐν δρᾷ κινδύνου τὴν Κατὴν καὶ τὴν τιμὴν των. Ἐκεῖ, ἡνείχοντο μὲ τόλμην τὰς τουρκικὰς καὶ βουλγαρικὰς ἀπειλάς, μὲ καρτερίαν τὰς κακουγίας καὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὸν ἀγῶνα μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὰ ὑψηλὰ ἴδαινα, τὰ ὄποια είχον κληθῆ νὰ ὑπηρετήσουν. Ἐκάστη Μακεδόνισσα διδασκάλισσα τῆς ἐποχῆς ἔκεινης ἦτο καὶ ἔνας συνεκτικός κρίκος τῆς μεγάλης ἐλληνικῆς δργανώσεως, ἡ ὄποια εἶχεν ἀπλώσει τοὺς πλοκάμους της εἰς δλόνικηρον τὴν Μακεδονίαν.

Ἡ μόρφωσις τῶν διδασκαλισσῶν, συγχρειομένη μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα, ἦτο μετρία. Πράγματι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος, ὡς διδασκάλισσαι ὥρκέζοντο καὶ νέαι, αἱ ὄποιαι δὲν είχον περατώσει τὰς γυμναστικὰς σπουδάς των. Ἐθεωρεῖτο ἀρκετὸν διπώς αὐται γυναικίσιν διλγαράγματα ἀλλὰ ἔχουν φλογερὸν πατριωτισμόν, πίστιν εἰς τὸν μεγάλον ἀγῶνα καὶ ἀνδρε-

11. Τὰ σχετικὰ στοιχεῖα ἔμελτήθησαν ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτον διέλεξιν τῆς Κας Ρούλας Παπαδημητρίου, «Ἡ Μακεδόνισσα Δασκάλα».

αν. Κατά τὸ διάστημα τοῦτο, δὲ δευτέρως μεταξὺ παιδείας καὶ ἐλληνικῆς συνειδήσεως εἶναι ἵσως ἐντονότερος ἀπὸ κάθε ὅλην ἴστορικὴν περίοδον τοῦ θέντος. Αἱ διδασκαλίσσουσαι τῶν μακρῶν μακεδονικῶν χωρίων εἶναι αἱ ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τοῦ θέντος. Μεταφέρουν εἰς κάθε ὑπόδοουλον μακεδονικὴν γανάταν τὴν ὑπόσχεσιν δὶ’ ἐν καλύτερον αὔριον. Ἐμψυχάνουν διλοις ἔκεινους, τῶν ὅποιων ἡ πίστις κλονίζεται ἀπὸ τὴν σκληρότητα τοῦ ἀγῶνος. Ἐμφυσοῦν εἰς τὰς παιδείας φυχὰς — τοὺς αὐτριανοὺς πολέτας τῆς ἐλευθέρας Μακεδονίας — τὴν ἐλληνικὴν συνείδησιν. Εἶναι ἄνευ μεγάλης σημασίας τὸ γεγονός ὃτι αἱ ἡρωῖκαι αὐταὶ μορφαὶ δὲν διέθετον ἰκανήν μόρφωσιν. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἔγρειάζετο δὲ κατατρεγμένος ἐλληνισμὸς τῶν μακεδονικῶν χωρίων, κατὰ τὰς κριτικὰς ἔκεινας στιγμάς, ἥτο ὁκριβῶς αὐτό, τὸ ὅποιον ἤδηναντο νὰ προσφέρουν αἱ ἀπλαῖ Μακεδονίσσαι διδασκαλίσσουσαι: τὴν ἄννοιαν τῆς συνοχῆς τοῦ ἐλληνικοῦ θέντος καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν στρατόν, τοὺς ἡγέτας του καὶ τὴν τελικὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος. Τὸ ἔργον τῶν διδασκαλισσῶν ἥτο δυσχερέστατον. Πῶς νὰ πιστεύσουν εἰς τὸν ἀγῶνα οἱ πτωχοί, στερημένοι καὶ κατατρεγμένοι Μακεδόνες χωρικοί, ὅταν ἡ λεγομένη εὐρωπαϊκὴ συναυλία διὰ τῶν πρακτόρων τῆς διεκδίκησεν ἐπισήμως δτὶ οὐδεμίαν ἐδαφικὴν μεταβολὴν θὰ ἀνεγέρῃ εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ ὃτι συνεπῶς δὲ πόλεμος εἶναι ἄντικειμένος; Ἐν τούτοις δμασ, ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ἀπέδειξεν δὲν ὅλην μάλι φοράν δτὶ οἱ Ἑλληνες, δταν ἔχουν πίστην καὶ εἶναι ἡρωμένοι ὑπὸ ἰκανήν ἡγεσίαν κατορθώνουν νὰ πραγματοποιήσουν τὰ ἀδύνατα, δταν αὐτὰ εἶναι δίκαια, ἥθικα καὶ ὅταν βοηθῇ δὲ Θεός.

Μέσω τῶν διδασκαλισσῶν τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ἔγινώριζεν καλῶς τὰ πάντα: τὰς κενήσεις καὶ τὰ σχέδια τοῦ ἔχθροῦ, τὸ φρόνημα τῶν κατοίκων τῶν μακεδονικῶν χωρίων, τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος βῆμα πρὸς βῆμα καὶ κατὰ περιοχάς. Εἰς τὰς βαρβάρους ἀπειλὰς καὶ τρομοκρατίας τῶν ἔχθρων, αἱ ὅποιαι ἀπέβλεπον εἰς τὸ νὰ ἐμποδίσουν τὰ Ἑλληνόπουλα νὰ πηγαίνουν εἰς τὰ ἐλληνικά σχολεῖα ἀντετάσσοντο μὲν ἡρεμίαν ὅλην καὶ μὲ πείσμα καὶ ἀποφασιστικότητα. Χωρὶς τὴν ὑπέροχον προσφορὰν τῶν διδασκαλισσῶν οὐδέποτε ἵσως θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ δισύρωσις τῆς Συνθήκης τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, ἡ ὅποια, ὡς γνωστόν, ἔξυπηρέτει τὰ συμφέροντα τῶν Βουλγάρων εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ κατεπέται τὸ δικαίωμα αὐτοδιαθέσεως τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ὡς ἀνεγνώστεν καὶ ἡ βουλγαρικὴ Ἐξαρχία: «Τὴν Βουλγαρίαν τοῦ Ἀγίου Στεφάνου οὐδεὶς ἤδηναντο νὰ ἀσυρώσῃ ἐὰν ὅλοχιρος ἡ Μακεδονία κατεῖχε τὴν θέντον ἔκεινην αὐτοσυνείδησιν, ήτις δισκρίνει τοὺς Βουλγάρους τῆς Βουλγαρίας¹².»

Τὸ Ἀνάτερον Παρθεναγωγεῖον ιδρύθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1845 καὶ ἔως τὴν ἡμέραν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτοι ἐπὶ 67 συναπτά

12. "Ορ. 'Ι. Καλοστόπη, Ε.α. σελ. 76.

έτη άποτελλεν τάς ἀποφοίτους του, τῇ συγχαταθέσαι τῶν οἰκείων των, εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τῆς μακεδονικῆς ὑπαίθρου διὰ νὰ διδάξουν εἰς τὰ Ἑλληνόπουλα τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν συνείδησιν. 'Η θύρωσις τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου δὲν ἀποτελεῖ ἔργον τῆς λεγομένης «Ἑλληνικῆς προπαγάνδας», εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀλλὰ εἶναι ἀντιθέτως τὸ ἀποτέλεσμα ἴδιωτικῶν θυσιῶν ἐμπινεομένων ἀπὸ Ἑλληνικήν συνείδησιν. 'Η λαμπρὰ Ἑλληνίς Μαργεώ Καρανικόλας ἐδώρησεν τὸ ἀρχοντικὸν τῆς, τὸ ὅποιον εὑρίσκετο εἰς τὸ τόπον χεντρον τῆς πόλεως, εἰς τὴν ὁδὸν Σωκράτους καὶ ἡ Ἐλισσάβετ Καστριτίσου προσάφρετ τὴν περιουσίαν τῆς διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Παρθεναγωγείου. 'Η πρώτη διευθύντριά του ἦτο ἡ μεγάλης μορφώστεως, διὰ τὴν ἐποχὴν ἑκείνη, Εἰρήνη Κοκκίνου. Τὴν Εἰρήνην Κοκκίνου διεδέχθησαν ὡς διευθύντριαι τοῦ Παρθεναγωγείου αἱ Εὐρροαίνη Σαμαρτζίδου, Εὐφροσύνη Ἀντωνάδου, Πηγελόπη Βάχου, Ἰρηγνεια Δημητριάδου, Σοφία Γκίκα, Ἐλένη Μελετίου, Ἐλένη Ἀλιφέρη καὶ τέλος Πολυξένη Ἀντωνίου, ἡ ὅποια παρέμεινεν διευθύντρια ἐπὶ 50 περίπου ἔτη καὶ μὲ τὴν παρουσίαν τῆς καὶ τὴν προσφοράν της ἐβοήθησεν τὸν Μακεδονικὸν Ἀγῶνα, εἰς τὴν πλέον κρίσιμον φάσιν του. 'Ενώ αἱ πρώται διευθύντριαι τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου ἦσαν Ἀρσακειάδες καὶ Ζαππίδες, ἡ Πολυξένη Ἀντωνίου ἦτο ἀπόφοιτος τοῦ Παρθεναγωγείου Θεσσαλονίκης. Εἰς τὸ Ἀνωτέρον Παρθεναγωγείον ἐκλήθησαν νὰ διδάξουν οἱ πλέον διαπρεπεῖς καθηγηταὶ τῆς ἐποχῆς ἑκείνης, ὡς μεταξὺ ἄλλων, ὁ γνωστὸς μουσικοσυνθέτης Λάλας, τῷ 1875, ὁ Μάλτος τῷ 1878 τῆς Μουσικῆς καὶ Γυμναστικῆς, ὁ Γ. Παπαθωμᾶς τῶν Τεχνικῶν Μαθημάτων, μεταξὺ τῶν ἑταῖρων 1882 - 1895, οἱ καθηγηταὶ Κενοτ. Μερκουρίου, ὁ ὅποιος ἐγρημάτισεν καὶ Δήμαρχος τῆς Θεσσαλονίκης, Ὁρολόγης, Ἀθανάσιος Παπακυρίτος, Ἰωάννης Μέλφας, Γεώργιος Χ' Κυριακοῦ, Λάζαρος Ἀντωνάδης, Κυριάκος Ζαχαριάδης, Βασίλειος Γκουτζαμάνης, Γεώργιος Οβονόμου, Α. Χατζόπουλος κ.π.δ.¹³

Εἰς τὰς μεγάλας αἴθουσας τοῦ Ἀνωτέρου Παρθεναγωγείου, πλὴν τῆς διδασκαλίας κατεβάλλετο παραλλήλως προσπάθεια πρὸς τόνωσιν τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος διὰ τοῦ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ διαφόρων θρησκευτικῶν ἐπιστείων ἔθνων τῆς σημεσίας καὶ σχολειῶν ἑορτῶν, ὡς τῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τῆς τοῦ μηνομοσύνου Ἐλισσάβετ Καστριτίσου, ἡ ὅποια εἶχεν δωρήσει τὴν περιουσίαν τῆς διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ Παρθεναγωγείου. 'Επίσης καὶ αἱ σχολικαὶ ἔξτασεις καὶ ἐπιδεξεῖς εἶχον μεγάλον πατριωτικὸν παλμόν.

Τὰ πρώτα Ἑλληνικὰ σχολεῖα ἦσαν μόνον δι' ἀρρενας καὶ ἡ ἐκπαίδευσις, τὴν ὅποιαν ἔδιδον εἰς τοὺς μαθητάς των, ἦτο κυρίως ἐκκλησιαστική. Τὸ 1850 ὁ ἐπίσκοπος Σερβίων καὶ Κοζάνης Βενιζελίου ἐκληροδότησε τὸν

13. Τὰ στοιχεῖα είναι εἰλημμένα ἀπὸ τὸν Τόμον Β τῆς Ηαλαιᾶς Θεσσαλονίκης ὃποιος Ἀγγελικῆς Μεταλλινοῦ, Θεσσαλονίκη 1940, σελ. 12 καὶ ἔπ.

πατρικόν του οδεον, διὰ νὰ γίνη 'Ελληνική Σχολή, ἀργότερον Γυμνάσιον καὶ τέλος Κεντρική 'Ελληνική Σχολή.

Τὸ πρῶτον Παιδαγωγεῖον ίδρυθη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ 1875 καὶ εἶχεν ἀρχικῶς τέσσαρας μόνον τάξεις, ἀργότερον δὲ ἔξ. Ἡ πρόδοσ οὖν τῶν μαθητῶν τοῦ Παιδαγωγείου ἦτο τόσον ἀξιόλογος, ώστε δὲ 'Ελλην Γενικός Πρόξενος Κ. Βατιχάϊτης ἐπέλεξε τὸ ἑρκάμιον τοῦ Παιδαγωγείου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τότε 'Υπουργοῦ 'Εσκλησιαστικῶν καὶ Δημοσίας 'Εκπαίδευσεως Ἀθηνῶν, ὡς ἀκολούθως:¹⁴

«Οἱ Ἑλληνόπαιδες τοῦ Παιδαγωγείου τούτου ἔξεπληγτον τὸν κθεσμὸν δχι μόνον διὰ τὰς παντοίας γνώσεις των, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν κοσμιότητα καὶ διὰ τὴν πειθαρχίαν των. Ἔφελλον ὀρμονικά δσματα, ἡσογολοῦντο εἰς τὴν μουσικὴν (βιολιοῦ), εἰς τὴν Ἰχνογραφίαν, Ζωγραφικὴν καὶ Γυμναστικήν, ἡ δὲ ἐκπαίδευσις γενικῶς τοῦ Παιδαγωγείου τούτου, ἐθαυμάζετο ὑψ' ὄλοκλήρου τῆς πόλεως».

Ἄλλα καὶ ἄλλα πνευματικὰ ίδρυματα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς ὑπολοίπου Μακεδονίας ὀφείλονται εἰς τὸν πατριωτισμὸν ίδιωτῶν, οἱ ὅποιοι ὅρθιῶς κατενήσαν δητὶ ἡ παιδεία, ἔστω καὶ σποχειώδης, ἀπετέλει τὸν βασικὸν παρέγοντα διατηρήσεως τοῦ ἔθνικοῦ φρονήματος εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Μακεδονίαν. Ὁ Στέρενος Νούκας, μοναχὸς καὶ αὐτὸς, ἀφίέρωσε τὸν βίον του, κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰώνος εἰς τὴν προσπάθειαν ἀνυψώσεως τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῆς μακεδονικῆς νεολαίας. Εἰς αὐτὸν ὀφείλεται τὸ Γυμνάσιον ἀρρένων Τσοτούλου, τὸ ὅποιον καὶ σήμερον λειτουργεῖ εἰστή, ἡ 'Ἐμπορικὴ Σχολὴ ἀρρένων Θεσσαλονίκης εἰς τὴν ὅποιαν ἐφοίτησαν, ἐπὶ πολλὰς δικαιοτιας γένοντας τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν, ἡ 'Ελληνογαλλικὴ Σχολή, τὴν ὅποιαν παρέλαβεν ἡ Κα 'Αγγλατα Σχινᾶ καὶ ἡδη λειτουργεῖ ἐπὶ 65 ἔτη, ἡ Μακεδονικὴ Φιλοπατιδευτικὴ 'Αδελφότης, ἡ ὅποια εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων, τὴν μέρφωσιν τοῦ κοινοῦ, τὴν διατήρησιν τοῦ λαογραφικοῦ πλούτου καὶ τὴν παροχὴν ὑποτροφιῶν εἰς ισχενούς μαθητάς, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχον τὰ μέσα διὰ νὰ σπουδάσουν.

'Απὸ τὸ ἔτος 1889 τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον τῆς Γευγελῆς ἐλειτούργει εἰς ὀραῖον κτίριον ἀνεγερθὲν ὑπὸ τοῦ διωρητοῦ 'Αναστασίου Τσουφλῆ καὶ διὰ τοῦτο ἔφερε τὸ ὄνομα «Τσουφλεια 'Εκπαίδευτήρια». Ἐξ ἀλλού τὸ πρῶτον γυμνάσιον ἀρρένων Κορυτσᾶς ίδρυθη τὸ ἔτος 1867 καὶ ἐλειτούργει, κατὰ τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τούτου μὲ δαπάνας τῶν ἀδελφῶν Δημητρίου καὶ 'Αναστασίου Λιακοτῆ¹⁵.

14. "Op. St. Papadopoulos, Ecoles et Associations Grecques dans la Macédoine du Nord durant le dernier siècle de la domination turque, Balkan Studies vol. 3 No.2, Θεσσαλονίκη 1962 σελ. 418, 427.

15. 'Αναφέρεται ὑπὸ τῆς 'Αγγελικῆς Β. Μεταλλινοῦ εἰς τὸν Τόμον Β τῆς Παλαιᾶς Θεσσαλονίκης, έ.δ. σελ. 18.

Ο κατάλογος τῶν θίνικῶν εὐεργετῶν ὑπέρ τῆς παιδείας τῆς τουρκοκρατουμένης Μακεδονίας εἶναι πρόγραμματι δινεζάντλητος. Θὰ ἡτο δμως διαυγχώρητον, ὅταν ἐπερατώναμεν τὸ λεπτὸν αὐτὸν μνημέσουνον ὑπέρ τῶν προγόνων μας, μαχητῶν τῶν δπελῶν καὶ τοῦ πνεύματος, χωρὶς νὰ ἐνθυμηθῶμεν, ἐπ' ὀλίγον τὰς θυσίας αἰματος καὶ βίου ὀρισμένων Μακεδονισσῶν διδασκαλισσῶν¹⁶.

Πρώτη εἰς τὸν κατάλογον ἔρχεται ἡ Αβκατερίνη Χατζῆγεωργίου, ἡ ὁποία εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν ἀπεροίθησεν ἀπὸ τὸ Ἀνώτερον Παρθεναγωγεῖον Θεσσαλονίκης καὶ ἤρχισε τὴν περιοδείαν τῆς εἰς τὰ μακεδονικὰ χωριά τὸ 1904.

‘Η προσωπικότης τῆς ἡτο τόσον ἄντονος καὶ ἡ πίστις τῆς εἰς τὸν Ἀγῶνα τῶν μεγάλη, ὅποτε κατώρθωνε νὰ ἐνθουσιάσῃ τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν, οἱ διποῖοι ἕκαμπον θρῦπλον τὸ ὄνομά της καὶ ὑπήκουαν τυφλῶς εἰς τὰς ὁδηγίας τῆς. ‘Ο δρχικομιτατζῆς Ἀνατόλη τῆς ἐστεύειν ἀλλεπάλληλα μηγύματα νὰ σταματήσῃ τὴν δράσιν τῆς διότι ἀλλως θὰ εἴχε κακίδην τέλος. ‘Η Αβκατερίνη Χατζῆγεωργίου ἦγενης τὰς ἀπειλὰς καὶ μὲ αὐταπάρνησιν ἐσυνέχισε τὴν ἀποστολήν τῆς. Οἱ Βούλγαροι τοῦ Ἀνατόλη τὴν παρηκαλούμενον βῆμα πρὸς βῆμα. Καὶ διαν ἀπόγευμα, μετὰ τὸ τέλος τῶν μαθημάτων παρέμεινεν ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ σχολικὸν κτίριον, τὸ περιτούλωσαν ὑπούλως καὶ τῆς ἐφόναξαν νὰ παραδοθῇ. «Οχι! δὲν παραδίδομαι ἡτο η ἀπάντησίς της. «Παραδόσου γιατὶ χάνεσαι». «Οχι! δὲν θὰ παραδοθῶ». Τότε οἱ κομιτατζῆδες ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν. ‘Ατάραχη ἡ Αβκατερίνη Χατζῆγεωργίου ἀνταπέδωσε τοὺς πυροβολισμοὺς μὲ τὸ χρυμμένον πιστόλι τῆς καὶ ἐσκότωσεν δύο Βούλγαρους. ‘Οταν αἱ σφαῖραι τῆς ἔξηντλήθησαν ἐκείνη ἐπέμενε νὰ μὴ παραδοθῇ. Οἱ Βούλγαροι ἔβαλαν φωτιά εἰς τὸ κτίριον καὶ διεν τὴν Εἶσοσαν οἱ καπνοί καὶ αἱ φλόγες ἐκείνη, προτοῦ περάσῃ εἰς τὴν αλανότητας ὡς ἡρωίδα, ἔφροντοφώνησε μὲ ἐνθουσιασμόν: «Ζήτω ἡ Ἑλλάς, ζήτω ὁ Ἐλευθερός».

Τὸ ίδιον ἔτος ἐδαλοφορούθη καὶ ἄλλη ἡρωϊκὴ Μακεδονισσα, ἡ Ἐλίνα Τράπεκου. Δύο ἔτη ἀργότερον ἡ Ἀγγελικὴ Φιλιππίδη τύρεθη δαλοφορούμενη ἐμπρός εἰς τὴν οἰκίαν τῆς εἰς κάποιον χωρίον τῆς Καρατζόβας, τὸ διποῖον ἡ ίδια εἴχεν ἐπιλέξει διὰ νὰ προσφέρῃ τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας τῆς.

Αἰσιοί των ἡ μνήμη. ‘Η ὑπερήφανος θυσία των προστεθῆ εἰς τὰς ὑπολοίπους τοῦ Μακεδονικοῦ Ἀγῶνος ὡς κρίσις ἀποφασίτητος μακροτάτης ἀλυσοδός.

‘Η ὑποθήρη τῶν προγόνων μας εἶναι βαρεῖα. ‘Ηνωμένοι καὶ μὲ πίστιν εἰς τὰ ἀναλλοίωτα ιδανικά τῆς φυλῆς μας δὲς βαδίσωμεν ὑπερήφρωνει τὴν ὅδην τῶν πεπρωμένων μας. ‘Ἄς μὴ λησμονῶμεν δτι ἡ παιδεία εἶναι ἀρρήτεως συνδεδεμένη μὲ τὴν θίνηκήν μας συνείδησιν ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων.

‘Ἄς εἵμεθα ὑπερήφρωνει διότι εἵμεθα Ἐλληνες καὶ γνωρίζομεν εἰς διας τὰς δυσχερεῖς σπιγμάτων τοῦ θίνους νὰ βροντοφωνῶμεν εἰς τὸν ἔχθρον» «Οχι!».

16. Ἀπὸ τὴν μάλεξεν τῆς Κας Ρούλας Παπαδημητρίου έ.δ.

"Ας είμεθα υπερήφανοι διότι η Ιστορία μας δεικνύει διά είμεθα εἰς θέσιν νὰ πιστεύωμεν δικαιοδότως εἰς ὑψηλάς ιδέας ἀκόμη καὶ διεν δῆλοι οἱ δυνατοὶ γύρω μας μᾶς ἀποτρέπουσιν. "Ας είμεθα ἀκόμη υπερήφανοι διότι ἐγεννήθημεν εἰς τὴν Ιστορικὴν αὐτὴν Ἑλληνικὴν γενιάν καὶ ἡς μεταδίδωμεν πάντοτε εἰς τὰς φυχὰς τῶν νέων τὰς ἡθικὰς καὶ πνευματικὰς ἀξίας τῶν προγόνων μας πρὸς δόξαν τῆς αἰώνιου Ἐλλάδος.

Ζήτω ἡ Ἑλλάς

Ζήτω ἡ Μακεδονία

Ζήτω ἡ Ἑλληνικὴ Παιδεία